

A pányva és a parittyva szerepe a középkori nomád népek harcmódorában

A nomád népek harcmódora kapcsán az írott források többsége elsősorban a könnyűfegyverzetű lovasság jelentőségét emeli ki. Az elsőként Hérodotosznál megfogalmazott jellemzőket, köztük a lovas-íjász harcmódor leírását a későbbi auktorok átvették, és a letelepült civilizációk látókörében aktuálisan megjelenő nomád népekre alkalmazták a középkor folyamán. A korabeli szerzők által sokszor használt toposzokat a kutatás is sokáig elfogadta és hangsúlyozta a nomád népek harcmódorával kapcsolatban. Az utóbbi időben azonban egyre inkább előtérbe kerül az a látásmód, amely bár elfogadja és kiemeli, hogy a nomádok többségénél a könnyűfegyverzetű lovasság volt a meghatározó a hadi taktikában, emellett viszont aláhúzza: ahhoz, hogy a szomszédos letelepült birodalmakkal szembeni támadásaik során sikereket érjenek el, a nomád hadseregeknek nehézfegyverzetű lovassággal, gyalogsággal és ostromtechnikával is kellett rendelkezniük.¹ A nomád népek fegyverzetét a kutatás elsősorban a régészeti anyagból kiindulva vizsgálta, értékelte. Jelen munkámban két olyan fegyvertípust elemzek, a pányvát és a parittyvát, melyekre elsősorban írott források adataiból következtethetünk. Emellett hangsúlyozandó, hogy e két hadi felszerelés nomád népek harcászataiban betöltött szerepének viszonylag kevés figyelmet szentelt eddig a kutatás.

Pányva

A pányvakkal először Moravcsik Gyula foglalkozott bchatóbban. Ő gyűjtötte össze a kora középkori nomád népek pányvahasználatára vonatkozó görög és latin források jelentős részét. Arra a következtetésre jutott, hogy a pányvavetés szokása a Kr. u. 2–6. században terjedt el a kelet-európai nomád népek harcászataiban. Véleménye szerint a későbbi nomád népeknél már nem említik a források a használatukat.² Moravcsik Gyula munkásságát követően Kőhalmi Katalin, majd Sinor Dénes és Peter Golden említette ezt az eszközt a nomád harcmódor kapcsán. Kőhalmi Katalin elsősorban a hunoknál hangsúlyozta, hogy fegyverként is alkalmazták.³ Sinor Dénes angol nyelvű munkájában a Hérodotos által említett sagartiusoknál, parthusoknál, szarmatáknál és a hunoknál⁴ emelte ki a pányvák harci eszközként történő alkalmazását.⁵ Peter Golden elsősorban

¹ Például SINOR 1981; GOLDEN 2002; ZASZECKAJA 1994, 39; KELLER 2004, 50; NAGY 2005, 135–148; NAGY 2010, 71–83; PINTÉR-NAGY 2014.

² MORAVCSIK 1967, 276–280.

³ U. KŐHALMI 1972, 92.

⁴ Sinor még megemlített egy kérdéses tenminust is Plano Carpini munkájából, mely esetleg a mongolok pányvájára vonatkozhatott (SINOR 1981, 142). Felvetette annak a lehetőségét, hogy a forrásban szereplő, a mongolok felszereléséhez tartozó hadigépek vontatásához használatos kötelek (Plano Carpini VI. 4. vö. GYÖRFFY 1965, 79) pányvaként is használhatók lehettek (SINOR 1981, 142).

⁵ SINOR 1981, 141–142.

Malalas és al-Jāhiz munkáját hangsúlyozta a középkori nomád népek pányvahasználatával kapcsolatban.⁶

A pányva jellegzetes nomád eszköznek tekinthető, melyet elsősorban a nagyállattartó pásztorkodás során, lóháton alkalmaztak. Emellett azonban megfigyelhető a nomád harcászati betöltött szerepe is. A lasszót ebben az esetben az ellenség foglyul ejtésére használták, amikor is váltságdíjat kértek érte, vagy eladták rabszolgának.⁷ A pányvák fegyverként történő alkalmazásáról először Hérodotos emlékezik meg, említ egy sagartius nevű, perzsákhoz tartozó nomád népet, mely hálós végű lasszót használt.⁸ Az írott forrásokból azt is tudjuk, hogy a parthusoknál is jelentős szerepe lehetett ennek az eszköznek. Hadseregüknek külön pányvavető egysége is volt.⁹ A délorosz steppei területen élő nomád népek közül a szarmata törzsek esetében is megemlékeznek az írott források a pányvák harcászati betöltött szerepéről.¹⁰ Az alánok kapcsán Josephus Flavius egy konkrét harci esemény leírásakor említette ezt az eszközt.¹¹ A Josephus Flavius munkáját felhasználó Pseudo Hegesippus pedig általánosságban írt arról, hogy az alánok nagyon jártasak voltak a pányvavetésben, amely jellegzetes eleme volt a harcmodoruknak.¹² A hunok pányvájáról görög és latin nyelvű szerzők mellett szír források is említést tesznek. Sozomenos egyházi munkájában a hunok pányvahasználatáról egy konkrét esetet örökített meg.¹³ A hunokra vonatkozóan még Ammianus Marcellinus történeti munkájából,¹⁴ valamint néhány szír forrásból, Pseudo-Kallisthenes, Pseudo-Ephraem és Josue Stylita műveiből kitűnik,¹⁵ hogy a hunok általános, jellegzetes fegyvere lehetett a lasszó. A Hun Birodalom bukását követően, a 6. század első felében a délorosz steppei nomád népek esetében még tetten érhető az írott forrásokban a pányva fegyverként történő használata; így Malalasnál, aki három keletrómai hadvezér foglyul ejtési kísérlete kapcsán emlékezik meg a pányváról.¹⁶ A 6. századot követően az írott források nem említik a nomádok kapcsán ezt az eszközt. Csak a mongoloknál tűnik fel újból a kútfőkben a használata a *Mongolok titkos történetében* és mameluk kori források-

⁶ GOLDEN 2002, 151

⁷ RÓNA-TAS 1961, 81; MORAVCSIK 1967, 276–280; KÓHALMI 1972, 82; SINOR 1981, 141; GOLDEN 2002, 151.

⁸ HÉRODOTOS VII. 85. vö. MURAKÓZI 2000a, 485.

⁹ SUDA 942.

¹⁰ PAUSANIAS I. 21, 5; POMPONIUS MELA I. 114.

¹¹ A szerző az Armenia elleni alán támadás kapcsán írja le, hogy Armenia királyára, Tiridatesre az alánok pányvát vetettek, és majdnem fogságba ejtették. Tiridates azonban kardjával elvágta a hurkot, és így megmenekült (JOSEPHUS FLAVIUS VII. 7. vö. RÉVAY 1999, 518).

¹² PSEUDO HEGESIPPUS V. 50.

¹³ Sozomenos ezzel kapcsolatosan egy érdekes történetet örökített meg, melynek a főszereplője Theotimos, Tomis város és Scythia Minor püspöke, aki az „*állatias*” hunokat ajándékaival és vendégszeretettel megszelídítette. Ennek ellenére az egyik hun cselt eszelt ki ellene, és miközben a pajzsára támaszkodva beszélgetett a püspökkel, felemelte a karját, hogy pányvát vessen rá és elfogja. A karja azonban megmerevedett és addig nem mozdult, míg Theotimos Istenhez nem könyörgött, hogy feloldja a „*láthatatlan bilincset*” (SOZOMENOS VII, 26, 8; MORAVCSIK 1967, 278).

¹⁴ AMMIANUS MARCELLINUS XXXI, 2, 9–10. vö. SZEPESEY 1993, 587.

¹⁵ PSEUDO-KALLISTHENES 264, PSEUDO-EPHRAEM (189) 6, JOSUE STYLITA 63. vö. KMOŠKÓ 2004, 77, 85, 121.

¹⁶ MALALAS XVIII. 21. vö. JEFFREYS et al. 1986, 254.

ban.¹⁷ Ennek az eszköznek fegyverként történő használatát azonban átvehették a nomádokkal szomszédos letelepült népek is, amivel kapcsolatban a gótokról van néhány adatunk Olympiodoros és Malalas művében,¹⁸ valamint két bizánci hadászati munkában, Maurikios *Strategicon*-jában és Bölcs Leó *Taktiká*-jában is megfigyelhető a bizánci katonák felszereléseként a pányva.¹⁹

A nomád népek lasszóit az auktorok különféle terminusokkal jelölik, és egy részük-ből következtethetünk ennek az eszköznek a szerkezetére, típusára is. A Hérodotos által említett sagartius nevű nomád nép esetében a szerző az egyszerű felépítésű 'pányva és lasszó' jelentésű σειρά kifejezést alkalmazza.²⁰ A Suda lexikonban a parthusok pányvája kapcsán is ez a σειρά terminus található.²¹ A szármatakra vonatkozólag Pausanias szintén a σειρά terminust használja,²² Pomponius Melánál pedig a hurokkal ellátott kötél kifejezés (*laqueus*)²³ található meg. Az alánok pányváját Josephus Flavius βρόχος terminussal jelöli,²⁴ mely többféle jelentéssel is bír: 'kötél, hurokkal ellátott kötél, pányva és háló.'²⁵ A Josephus Flavius munkáját felhasználó Pseudo Hegesippus a Pomponius Melánál megtalálható, egyszerű hurokkal ellátott 'kötél' jelentésű *laqueus* terminust alkalmazza.²⁶ A hun hadsereg lasszóvetését említő források közül az Ammianus Marcellinus munkájában található *lacinia* terminus 'szalag'²⁷ jelentéssel bír.²⁸ Sozomenos ezt a fegyvertípust két kifejezéssel is jelöli: βρόχος, σχοινιον.²⁹ Ezek közül a σχοινιον kifejezés egyszerű 'zsinór, kötél' jelentésű, melyet a pányvára is használták.³⁰ A βρόχος terminus jelenthetett kötelet, hurokkal ellátott kötelet, pányvát és hálót is.³¹ Ez esetben az egyháztörténet-író ugyanazon esemény kapcsán (Theotimos püspök sikertelen elfogása) ugyanazt a fegyvert nevezi két különböző kifejezéssel.³² A három szír szerző által

¹⁷ A *Mongolok tiikas történetében* egy helyen figyelhető meg, amikor Temüdzsint egy alkalommal botos lasszóval üldözték (SHM 91). A mameluk kori források pedig arról emlékeznek meg, hogy a mongolok lasszót használtak a nehézfegyverzetű harcosok nyeregből való kimozdításához (WATERSON 2007, 166).

¹⁸ Olympiodoros munkájából kiderül, hogy Sarus pányvavetéssel kerül Ataulf gót király fogságába 412-ben (OLYMPIODOROS 18. vö. BLOCKLEY 1983, 183). Olympiodoros a σοκκος terminust használja erre az eszközre (OLYMPIODOROS 18). Malalas szerint 435 táján a gót Areobindos perzsa ellenfelét pányvával rántotta le a lováról (MALALAS XIV. 23. vö. JEFFREYS et al. 1986, 199).

¹⁹ MAURIKIÓS I. 2. 7.; BÖLCS LEÓ V. 3; VI. 10.

²⁰ Ez a terminus önmagában egyszerű felépítésű hurokban végződő pányvatípusra vonatkozik (GYÖRKÖSY–KAPITÁNYFFY–TEGYEY 1990, 952), de az auktor röviden jellemzi is ezt az eszközt, mely bőrből készült, és hálóban (βρόχος) végződött (HÉRODOTOS VII. 85).

²¹ SUDA 942.

²² PAUSANIAS I. 21, 5; GYÖRKÖSY–KAPITÁNYFFY–TEGYEY 1990, 952.

²³ POMPONIUS MELA I. 114.; FINÁLY 1884, 1109.

²⁴ JOSEPHUS FLAVIUS VII. 4.

²⁵ GYÖRKÖSY–KAPITÁNYFFY–TEGYEY 1990, 196; LIDDEL et al. 1958, 331.

²⁶ PSEUDO HEGESIPPUS V. 50.

²⁷ AMMIANUS MARCELLINUS XXXI, 2, 9–10.

²⁸ GLARE 2000, 994. Más nomád népek pányvájánál nem figyelhető meg ez a terminus.

²⁹ SOZOMENOS VII, 26, 8.

³⁰ GYÖRKÖSY–KAPITÁNYFFY–TEGYEY 1990, 1046; LIDDEL et al. 1958, 1747.

³¹ GYÖRKÖSY–KAPITÁNYFFY–TEGYEY 1990, 196; LIDDEL et al. 1958, 331.

³² SOZOMENOS VII, 26, 8.

használt, pányvára vonatkozó kifejezés a *pruyē/pruyē*, mely szónak legvalószínűbb jelentése 'szíj'.³³

A forrásokban található pányvák/lasszók három típusba sorolhatók. Megkülönböztethetünk egy bőrből készült, hálós végű lasszót, amely a sagartiusoknál figyelhető meg. Erről a típusról Hérodotos emlékezik a sagartiusoknál, akik az ellenséget megközelítették és rávetették a hálóban végződő pányvájukat, majd pedig a hálóba beleakadt embert vagy esetleg lovat elhurcolták.³⁴ Ezenkívül még előfordul a forrásokban a botos pányva is, ennek a fő része egy néhány méter hosszú rúd, melyre a pányva használója a kezében fogott kötelet néhányszor lazán ráhajtja, a végén kiképzett hurkot pedig a rúd végén levő V alakú elágazásra akasztja, vagy annak kihegyezett végére szúrja. Ez a típus a mongolokra vonatkozó forrásokban tűnik fel.³⁵ A kútfők többségének adataiból azonban elsősorban az egyszerű felépítésű, hurokban végződő pányvákra következtethetünk. A kelet-európai nomád népeknél a szármataék, alánok és a hunok esetében ez a típus feltételezhető. Leggyakrabban a görög βρόχος, σχοιλιον, σείρα és a latin *laqueus* terminusokat alkalmazták az auktorok. Néhány szerző megemlékezett az eszköz alkalmazásáról is. Pausanias leírásából az egyszerű felépítésű lasszó használatáról kiderül, hogy a szármataék megközelítették az ellenséget, rávetették a pányvájukat, aztán megfordították a lovaikat és visszavágtattak, így rántották le az elfogott ellenséget a lóról, és vonszolták maguk után.³⁶ Hasonló leírás található a *Suda lexikonban* a parthusokról, akik közeledve az ellenséghez rádobrták pányvájukat, s aztán megfordítva a lovaikat visszavágtattak magukkal hurcolva/vonszolva a foglyaikat.³⁷ A források adataiból egyértelműen kitűnik, hogy a pányvát a nagyállattartó gazdálkodás mellett a hadászatban is lóháton használták.³⁸

A felsorolt adatokból kitűnik, hogy – mint arra már Moravcsik Gyula is rámutatott – a pányvát a Kr. u. 2. és 6. század között említik az auktorok a nomád népek hadieszkö-

³³ KMO SKÓ 2004, 77, 85, 121.

³⁴ HÉRODOTOS VII. 85.

³⁵ SHM 91. A botos pányva használatának néprajzi párhuzamai is vannak, melyekből úgy tűnik, hogy ez a típus elsősorban az állattartásban, a nagyobb testű állatok befogásában volt használatos. A rudas pányvával biztosabban helyezhették a kötelet az állatok nyakába, mint az egyszerűbb felépítésű típussal (SZABADFALVI 1981, 386). Ez az eszköz egy nagyjából embermagasságú bot, melynek felső végéhez egy kis toldalékpálcát erősítenek. A bot felső végén hurok van, melyet odarögzítettek, a kötél másik vége csúszó hurok kialakítású, mely fel-alá csúszik a boton. A lovas a jobb kezében vagy a hóna alatt fogta ezt az eszközt (RÓNA-TAS 1961, 81).

³⁶ PAUSANIAS I. 21, 5. ford. MURAKÖZY 2000b, 34.

³⁷ SUDA 942.

³⁸ Sozomenos hunokra vonatkozó forrásrészlete (ld. a 13.lábjegyzetet!) kapcsán Maenchen-Helfen felvetette annak a lehetőségét, hogy a pányvát gyalogos harcmodorban is alkalmazhatták a nomádok. Sozomenos leírja, hogy egy hun a pajzsára támaszkodva tárgyalt Theotimussal, Tomis város püspökével, és ezt követően próbálta pányvájával elfogni az egyházférfit (SOZOMENOS VII. 6, 8). Mivel a Theotimus elleni akció előtt a hun férfi a pajzsára támaszkodott, Maenchen-Helfen szerint a „barbár” gyalogosan próbálta pányvával elfogni Tomis városának püspökét (MAENCHEN-HELFFEN 1997, 184). Nikonorov ezzel szemben úgy véli, hogy megalapozatlan ez a felvetés. Véleménye szerint a forrásból nem lehet egyértelműen eldönteni, hogy a hun harcos a földön állt vagy pedig lóháton ült (NIKONOROV 2010, 269). Sozomenos munkájából valóban csak annyi derül ki, hogy a hun, mielőtt megpróbált volna pányvát vetni Theotimusra, a pajzsára támaszkodva beszélgetett Tomis városának püspökével. A forrásrészlettel kapcsolatban még fontos hangsúlyozni, hogy ez az esemény nem csata közben zajlott.

zeként. A 6. századot követően a mongol korig a forrásokban nincs adatunk a használatukra a nomádoknál. Ennek ellenére természetesen nem jelenthető ki egyértelműen, hogy a 6. századtól a mongolokig terjedő időszakban a nomád népek ne alkalmaztak volna pányvát. Egyrészt hangsúlyozandó, hogy a pányva nemcsak fegyverként szolgált, hanem fontos eszköz volt a nomád nagyállattartó pásztorkodásban. Ennélfogva kevés a valószínűsége, hogy például az avarok vagy a honfoglaló magyarok ne használták volna az állattartásukban. Másrésztől a fogolyszerzésben is fontos eszköz lehetett. Az avarok esetében is utalnak arra a kútfők, hogy a szlávoktól rabszolgákat hurcoltak el, és bizánci területekről is foglyokat szereztek.³⁹ A későbbiek folyamán a magyarok, a besenyők és a kunok kapcsán is vannak adataink rabszolga-kereskedelemről. Feltételezhető, hogy ezek a népek is használhatták ezt az eszközt nemcsak az állattartásban, hanem a foglyok elfogásakor is.⁴⁰ E kérdéskörrel kapcsolatban két forrás jelentőségét fontos kiemelni. Ebben az időszakban (7–13. század) két hadászati munkában (Maurikios: *Strategikon*, Bölcs Leó: *Taktika*) a bizánci hadsereg fegyverzetének elemeként említik a pányvát az auktorok. Maurikios egy passzusban, Bölcs Leó két helyen emlékezik meg erről a fegyverről. Mindhárom esetben ugyanaz a kifejezés található minkét forrásban: *λωρόσοκκον*.⁴¹ Ez a terminus egyedinek tekinthető, ugyanis más forrásban ez a kifejezés a pányvára alkalmazva nem található. Egy szóösszetételről van szó, mely a *λωρος* és *σοκκον* szavakból jött létre. A *λωρος* latin megfelelője a *lorum*, és 'szíjazatot' jelent.⁴² A *σοκκον* kifejezés kétféle jelentéssel is bír, elsősorban 'zsák' értelemben használatos a forrásokban,⁴³ 'laszszó' jelentésben azonban ezt a kifejezést nagyon ritkán használták az ókori és a középkori auktorok.⁴⁴ A *λωρόσοκκον* fordítása tehát nem teljesen egyértelmű, e hadászati munkákban, de elsősorban 'szíjazattal ellátott pányvára' gondolhatunk.⁴⁵ Maurikios hadászati munkája kapcsán fontos kitérni a pányvát említő részlet eredetére is. A passzusban a felsorolt felszerelés, fegyverek között a pányva mellett közvetlenül szerepel a

³⁹ SZÁDECZKY-KARDOSS 1998, 21, 219–220; POHL 1988, 40.; SZÁDECZKY-KARDOSS 1994, 207; SZÁDECZKY-KARDOSS 1996, 21.

⁴⁰ HKÍF 1995, 34, 38, 45; POLGÁR 2006, 99–112; KOVÁCS 2014, 60.

⁴¹ MAURIKIOS I. 2. 7.; BÖLCS LEÓ V. 3.; VI. 10. Maurikios a bizánci lovasság fegyverzetének és eszközeinek a felsorolásában említi meg ezt az eszközt a nyereg tartozékaként. A hadászatban jártas császár szerint a bizánci hadsereg lovasainak nyergéhez tartozik két vaskengyel, egy pányva, egy béklyó és egy nyeregtáska, melyben egy bizánci katona 3–4 napi élelmét tudta tárolni (MAURIKIOS I. 2. 7. vö. DENNIS–GAMILLSCHEG 1981, 81). Bölcs Leó a két, pányvát említő passzusa közül az egyiket teljes egészében átvette Maurikiostól, ahol a bizánci hadsereg lovasságának a nyereghez tartozó dolgait – köztük a pányvát – sorolja fel (BÖLCS LEÓ VI. 10. vö. DENNIS 2010, 87). Bölcs Leó másik passzusában a bizánci hadsereg fegyverzetéről, felszereléséről értekezik általánosságban, és a többi között a nagyméretű nyeregtáska (benne a kovakő és a tapló), a parittya és a béklyó mellett említi meg a pányvát (BÖLCS LEÓ V. 3. vö. DENNIS 2010, 77).

⁴² LIDDEL et al. 1958, 1069.

⁴³ BLOCKLEY 1983, 216.

⁴⁴ LIDDEL et al. 1958, 1620. Még Olympiodoros munkájában figyelhető meg a *σοκκον* terminus Ataulf gót király felszereléseként (OLYMPIODOROS 18).

⁴⁵ A *σοκκον* kétféle jelentése miatt a *λωρόσοκκον* fordítása nem egyértelmű a szövegkiadásokban. Mihăescu és Dennis Maurikios hadászati munkájának román, illetve német nyelvű kiadásában még 'szíjazattal ellátott bőrszak' fordítás található (MIHĂESCU 1970, 53, 397; DENNIS 1981, 81). A *Strategikon* és a *Taktika* angol nyelvű kiadásában már szíjazattal ellátott pányva szerepel (DENNIS 1984, 13; DENNIS 2010, 77, 87).

vaskengyel is. Míg a pányva eredetével kapcsolatban felmerülő problémákra még nem tért ki a kutatás, addig a kengyel származásáról több elmélet is született. Szádeczky-Kardoss Samu úgy véli, bár a *Strategicon* kengyelt említő passzusában a hadászatban jártas szerző nem ír arról konkrétan, hogy a bizánciak az avaroktól vették volna át ezt az eszközt, a szöveggörnyezetből mégis erre lehet következtetni. Szerinte Maurikios a bizánci hadsereg számára előírt vaskengyel használata esetében is az avar harcos felszerelés utánzását ajánlja a császári hadvezetés figyelmébe, még ha nem is utal külön erre a körülményre. A kengyelről szóló paragrafust megelőző és az azt követő részben egyértelműen megnevezi az avarokat, akik példát mutatnak a bizánci harcosoknak a lovak vértzetével és a lovassági zubbannyal.⁴⁶ Az utóbbi időben azonban felvetődött annak a lehetősége, hogy a kengyel használatának európai elterjedése nem avar, hanem bizánci közvetítéssel történt. A fő érv erre vonatkozóan, hogy Maurikios ennél az eszköznél nem emeli ki egyértelműen, hogy az avarok mintájára kellene átvennie a használatát a bizánci hadseregnek. Míg más esetben a bizánci császár precízen megadja az egyes fegyverek, eszközök származását, addig a kengyelnél ezt nem teszi meg. Freedén szerint más eszközökhöz/ fegyverekhez hasonlóan⁴⁷ a kengyel esetében is elmondható, hogy kapcsolatai a bizánci területen sokkal egyértelműbbek.⁴⁸ Felvetődött a lehetősége annak is, hogy Bizánc a Selyemút kereskedelmi kapcsolatain keresztül ismerkedhetett meg ezzel az eszközzel. Azonban ez a feltevés nem bizonyítható egyértelműen.⁴⁹ Mindenesetre Szádeczky-Kardoss filológiai érvei meggyőzőbbnek tűnnek az avar közvetítéssel kapcsolatban. Ebben az esetben felvetődik annak a lehetősége – mely nem bizonyítható egyértelműen –, hogy többek között avaroktól is átvehették a pányvahasználatát (is). Valamint ez az – eléggé bizonytalan – adat is utalhat arra a fent felsorolt érvek mellett, hogy az avarok is használhatták a pányvát harcászataukban, annak ellenére, hogy az auctorok nem említik egyértelműen ezt az eszközt az avarok felszerelése között.

Parittyá

A nomád népek hadseregeinek parittyahasználatára eddig kevés figyelmet szentelt a kutatás. Ez elsősorban annak tudható be, hogy viszonylag ritkán emlékeznek meg az auctorok erről a fegyverről a nomádoknál.⁵⁰ Az avarok esetében kettő,⁵¹ a honfoglaló magyarok kapcsán egy,⁵² erősen kétséges, bizonytalan adat áll a rendelkezésünkre.

A parittyák alkalmazása széles körben elterjedt a római hadseregben és később a középkor folyamán a bizánci hadseregben, valamint Nyugat-Európában.⁵³ Mivel egyszerű

⁴⁶ SZÁDECZKY-KARDOSS 1983, 323–324. Szádeczky-Kardoss hangsúlyozza, hogy Maurikios híradása egybecseng a régészeti anyag tanúságával, vagyis Európában az avarokhoz köthető régészeti anyagban tűnik fel először a vaskengyel (SZÁDECZKY-KARDOSS 1983, 323–324).

⁴⁷ Például a háromlélű nyílhegy és a nádlevél alakú döfőlándzsahegy (FREEDEN 1995, 622, 624).

⁴⁸ FREEDEN 1995, 622, 624.

⁴⁹ CSIKY 2013, 77; CSIKY 2015, 391–399.

⁵⁰ A szkítáknál ugyan írott források nem említik a parittyákat, azonban a régészeti anyagukból következtethetünk arra, hogy e nomád nép is alkalmazta ezt a fegyvert. Szkíta kori sírokból kerültek elő olyan kövek, melyeket a parittyákból kilőtt lövedékekkel azonosítanak a kutatók (MELJUKOVA 1964, 68; további irodalom: SCHOLTZ 2015, 125–139).

⁵¹ THEODÓROS SYNKELLOS XIX 305, 37–306, 12; PLÓTINOS THESSALONIKEUS 9–12.

⁵² GERHARD 12.

⁵³ HAHN 1963, 87; COULSTON 2002, 13.

felépítésű volt, elsősorban a köznép fegyvere lehetett.⁵⁴ Magát a parittyát könnyen el lehetett készíteni, bár használata csak látszatra volt egyszerű. Precíz, pontos célzásnál nagy szakértelmet igényelt.⁵⁵ Főként a könnyűfegyverzetű gyalogság fegyvereként tűnik fel a forrásokban. Emellett azonban a könnyűfegyverzetű lovasság fegyverzetében is megtalálható a parittyá, és bevetették az ostromoknál.⁵⁶

A korai avar hadsereg parittyahasználatáról egy kortárs és egy nem korabeli forrás szól, melyek a Maurikios idején történt thessalonikei ostrom⁵⁷ és Konstantinápoly ostroma⁵⁸ kapcsán említik.

A forrásokban fellelhető terminusok, a σφευδώνη (illetve latin megfelelője, a *funda*) kifejezések egy egyszerűbb parittyatípusra utalnak.⁵⁹ Ez a fegyver két szíjból állt, melyek egy vastagabb bőrdarabot fogtak közre, ebbe helyezték a lövedéket. A parittyás a lövedék behelyezése után a két szíjat megfogva egyszer vagy többször megforgatta a feje körül, ezután pedig elengedte a szíjat, és a lövedék kirepült.⁶⁰

Az avarokon kívül még a honfoglaló magyaroknál következtethetünk esetlegesen parittyahasználatra Gerhard munkájából.⁶¹ A kortárs forrás Augsburg ostrománál említi, hogy nyilak és kövek zúdultak a városra, és ez utóbbira a *lapideus* kifejezést⁶² alkalmazza, amely az egyszerű 'kő' jelentésen kívül kőlövedéket is jelent.⁶³ Ezt a lövedéket vagy parittyából, vagy ostromgépből lőhették ki. Ebben a passzusban ugyan megemlíti a szerző az ostromszerkezeteket (*instrumentum*) is,⁶⁴ de feltételezhető, hogy a kőhajtógépek mellett esetleg parittyákat is alkalmazhattak ostrom közben.

A nyílt csatákban bevetett parittyásoknak főként az volt a szerepük, hogy az ellenfél egységes arcvonalát megbontsák. A források hangsúlyozzák, hogy a parittyák lövedékeitől nagyon megzavarodtak az ellenfél lovai, fékezhetetlenné váltak, és ezáltal bomlott meg az ellenfél hadrendje.⁶⁵ Tehát hasonló célt szolgáltak, mint a nomádoknál a könnyűfegyverzetű lovasíjászok. Talán pont ezért sem terjedt el a használatuk a nomád hadseregekben.

⁵⁴ McGeer megfogalmazása szerint a szegény ember fegyvere volt (MCGEER 1995, 209).

⁵⁵ Vegetius a korábbi időszakra vonatkozóan szintén kiemeli ennek a fegyvernek a hasznosságát. Véleménye szerint a parittyá használata könnyen megtanulható, könnyen szállítható eszköz volt, kőben gazdag területeken pedig kifejezetten előnyös volt az alkalmazása (VEGETIUS I. 17. vö. VÁRADY 1963, 766).

⁵⁶ HAHN 1963, 87; KOLIAS 1988, 257–258; ANONYMUS 13., 32., 32., 35–37. vö. DENNIS 1985, 41, 99, 100, 109; NIKEPHOROS OURANOS 4., 65. vö. MCGEER 1995, 91, 159, 209.

⁵⁷ PLÓTINOS THESSALONIKEUS 9–12. vö. SZÁDECZKY-KARDOSS 1998, 119.

⁵⁸ THEODÓROS SYNKELLOS XIX 305, 37–306, 12. vö. SZÁDECZKY-KARDOSS 1998, 187.

⁵⁹ Ezen az egyszerű változaton kívül még két típus ismert, ezek azonban a nomád fegyverzet kapcsán nem tűnnek fel. A botparittyánál (*justibalus*) a lendítősíj hiányzik, és ezt egy rófnyi hosszú, kampós végű bot helyettesíti (KOLIAS 1988, 255). A szakállas parittyá (*mattioarbulus*) bőrszíjra erősített ólomgolyó volt, amelyet körülbelül úgy dobtak el, mint a kalapácsvetők a kalapácsvetők. Ez a fegyver nagyon súlyos sebet ejtett (VEGETIUS I. 17. vö. VÁRADY 1963, 766).

⁶⁰ KOLIAS 1988, 255–256.

⁶¹ GERHARD 12. vö. HKÍF 235.

⁶² GERHARD 12.

⁶³ GLARE 2000, 1001.

⁶⁴ GERHARD 12.

⁶⁵ ANONYMUS 13., 32., 35–37. vö. DENNIS 1985, 41, 99, 100, 109.

Összegzés

Munkámban két, kizárólag az írott forrásokban tetten érhető fegyvertípus (a pányva és a parittyá) jelentőségét vizsgáltam a nomád népek harcászataiban. Ezek közül a pányva jellegzetes nomád eszköznek tekinthető. A pányvavetés mint harcolási mód a Kr. u. 2. és 6. század között az írott források tanúságai szerint széles körben elterjedt a kelet-európai nomádoknál a szármataék, az alánok és a hunok körében. A későbbiekben azonban nem figyelhető meg a kútfőkben ez az eszköz, csak a mongol korban tűnik fel újból a forrásokban. Ennek ellenére természetesen nem jelenthető ki egyértelműen, hogy a 6. századtól a mongolokig terjedő időszakban a nomád népek ne használtak volna pányvát. Feltételezhető, hogy ezek a népek nemcsak az állattartásban alkalmazták ezt az eszközt, hanem a foglyok elfogásakor is. Úgy tűnik, ekkorra már a bizánci hadseregben is elterjedt a pányva alkalmazása, ugyanis a használatáról Maurikios és Bölcs Leó is megemlékezik a bizánci hadsereg fegyverzete kapcsán. A parittyát a pányvával ellentétben csak néhány esetben említik az auktorok a nomád népeknél. Használata egy-két bizonytalan adaton kívül nem támasztható alá.

Felhasznált források és szakirodalom

FORRÁSOK

- AMMIANUS MARCELLINUS *Ammiani Marcellini. Rerum gestarum libri qui supersunt* II. Szerk. Wolfgang Seyfarth. [Bibliotheca Scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana] Leipzig, 1978.
- BÖLCS LEÓ *The Taktika of Leo VI.* Ford. Georgius T. Dennis [Corpus Fontium Historiae Byzantinae 49.] Dumbarton–Washington, 2010.
- GERHARD *Catalogus fontium Historiae Hungaricae* III. Collegit, revocavit etc. Gombos, F. Albin. Budapestini, 1937–1938, 2615–2617.
- GLOSSAR B *Glossar zur frühmittelalterlichen Geschichte im östlichen Europa.* Szerk. Jadran Ferluga, Manfred Hellmann, Herbert Ludat, Klaus Zernack. Serie B. Griechische Namen bis 1025. Bd. I. Wiesbaden, 1988.
- HÉRODOTOS *Herodoti. Historiae* V–IX. Szerk. Haiim B. Rosén. [Bibliotheca Scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana] Stuttgartiae, 1997.
- JOSEPHUS FLAVIUS *Josephus in nine volumes. The Jewish War* 3. Trans. Thackeray, H. ST. J. London, 1957.
- HKIF *A honfoglalás korának írott forrásai.* Szerk. Kristó Gyula [Szege-di Középkortörténeti Könyvtár 7.] Szeged, 1995.
- KMOSKÓ 2004 Kmoskó Mihály: *Szír írók a steppe népeiről.* Szerk. Felföldi Sz. [Magyar Őstörténeti Könyvtár 20.] Budapest, 2004.
- MALALAS *Ioannis Malalae. Chronographia.* Rec. Ioannes Thurn [Corpus Fontium Historiae Byzantinae 35.] Berlin, 2000.

- MAURIKIOS *Mauricii Strategicon – Das Strategicon des Maurikios.* Szerk. Georgius T. Dennis. Germanice vertit Ernestus T. Gamillscheg. [Corpus Fontium Historiae Byzantinae 17.] Vindobonae, 1981.
- OLYMPIODOROS Olympiodorus. In: *The Fragmentary classicising Historians of the later Roman Empire. Eunapius, Olympiodorus, Priscus and Malchus. II.* Ford. R. C. Blockley [Classical and Medieval texts, Papers and Monographs 10.] Liverpool, 1983. 152–221.
- PAUSANIAS *Pausaniae Graeciae descriptio* I. Szerk. Maria Helena Rocha-Pereira. [Bibliotheca Scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana] Leipzig, 1973.
- PLÓTINOS
- THESSALONIKEUS *Glossar B I.* 139–140.
- POMPONIUS MELA *Pomponius Mela. Chorographia.* Szerk. Gunnar Ranstrand. [Studia Graeca et Latina Gothoburgensia 28.] Göteborg, 1971.
- PSEUDO HEGESIPPUS *Hegesippi, qui dicitur Historiae.* Szerk. Vincente Ussani. [Corpus scriptorum ecclesiasticorum Latinorum 61.] New York, 1960.²
- SHM *The Secret History of the Mongols. A Mongolian Epic Chronicle of the Thirteenth Century I–II.* Ford. Igor Rachewiltz. Leiden–Boston, 2006.
- SOZOMENOS *Sozomenus. Kirchengeschichte.* Szerk. Joseph Bidez. Berlin, 1960.
- SUDA *Suidae Lexicon I–V.* Szerk. Ada Adler. [Lexicographi Graeci 1.] Stuttgart, 1967–1971.
- THEODÓROS SYNKELLOS *Glossar B. I.* 55–68.
- SZAKIRODALOM
- BLOCKLEY 1983 Blockley, R. C.: *The Fragmentary classicising Historians of the later Roman Empire. Eunapius, Olympiodorus, Priscus and Malchus. II.* [Classical and Medieval texts, Papers and Monographs 10.] Liverpool, 1983.
- COULSTON 2002 Coulston, Jon: Arms and Armour of the Late Roman Army. In: *A Companion to Medieval Arms and Armour.* Szerk. David Nicolle. Woodbridge, 2002, 3–24.
- CSIKY 2013 Csiky Gergely: Az avar közelharci fegyverek története. Funkcionális megközelítés. *Dolgozatok az Erdélyi Múzeum Érem- és Régiségtárából* (Új sorozat) 6–7/16–17: 2011–2012/ (2013) 71–92.
- CSIKY 2015 Csiky, G.: *Avar-age Polearms and Edged Weapons – Classification, Typology, Chronology and Technology.* [East Central and Eastern

- Europe in the Middle Ages, 450–1450. 32] Leiden–Boston, 2015.
- DENNIS 1981 Dennis, Georgius T., Gamillscheg, Ernestus (trans.): *Mauricii Strategicon – Das Strategicon des Maurikios*. [Corpus Fontium Historiae Byzantinae 17.] Vindobonae, 1981.
- DENNIS 1984 Dennis, Georgius T. (trans.): *Maurice's Strategikon. Handbook of Byzantine military strategy*. Philadelphia 1984.
- DENNIS 1985 The Anonymus Byzantine Treatise on Strategy. In: *Three Byzantine military Treatises*. Ford. Georgius T. Dennis. [Corpus Fontium Historiae Byzantinae 25.] Washington, 1985, 1–136.
- DENNIS 2010 *The Taktika of Leo VI*. Ford. Georgius T. Dennis. [Corpus Fontium Historiae Byzantinae 49.] Dumbarton–Washington, 2010.
- FINÁLY 1884 Finaly Henrik: *A latin nyelv szótára a kétfőlekből*. A legjobb és legújabb szakirodalomra támaszkodva. Budapest, 1884.
- FREEDEN 1995 Freeden, Uta: Awarische Funde in Süddeutschland? *Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums* 38:1991 (1995) 593–627.
- GLARE 2000 Glare, P. G. (ed.): *Oxford Latin Dictionary*. Oxford, 2000.
- GOLDEN 2002 Golden, Peter B.: War and Warfare in the Pre-Činggisid Western Steppes of Eurasia. In: *Warfare in Inner Asian History*. Szerk. Nicola Di Cosmo. Leiden–Boston–Köln, 2002, 105–171.
- GYÖRFFY 1965 Györffy György (ford.): *Napkelet felfedezése. Julianus, Plano Carpini és Rubruk útjелеntései*. Budapest, 1965.
- GYÖRKÖSY–
KAPITÁNFFY–TEGYEY
1990 Györkösy Alajos, Kapitánffy István, Tegye Imre: *Ógörög-magyar szótár*. Budapest, 1990.
- HAHN 1963 Hahn István: Az ókori hadművészet fejlődésének áttekintése. In: *A hadművészet ókori klasszikusai*. Szerk. Hahn István. Budapest, 1963, 11–128.
- JEFFREYS et al. 1986 *The Chronicle of John Malalas*. Ford. Elizabeth Jeffreys, Michael Jeffreys, Roger Scott. [Byzantina Australiensia 4.] Melbourne, 1986.
- KELLER 2004 Keller László: Türk harcos és fegyverei az írott források tükrében. In: *Fegyveres nomádok, nomád fegyverek*. III. Szegedi Steppetörténeti Konferencia Szeged, 2002. szeptember 9–10. Szerk. Balogh László, Keller László [Magyar Őstörténeti Könyvtár 21.] Budapest, 2004, 45–52.

- KOLIAS 1988 Koliás, Taxiarchis: *Byzantinische Waffen*. Wien, 1988.
- KOVÁCS 2014 Kovács Szilvia: *A kunok története a mongol bódításig*. [Magyar Őstörténeti Könyvtár 29.] Budapest, 2014.
- U. KÓHALMI 1972 U. Kóhalmi Katalin: *A steppék nomádjai, lóháton, fegyverben*. [Kőrösi Csoma Kiskönyvtár 12.] Budapest, 1972.
- LIDDEL et al. 1958 *A Greek-English lexicon*. Szerk. Henry George Liddel, Robert Scott, Stuart Henry Jones, Roderick McKenzie. Cambridge, 1958.
- MAENCHEN-HELFFEN 1997 Macnchen-Helfen, Otto John: *Die Welt der Hunnen. Herkunft, Geschichte, Religion, Gesellschaft, Kriegführung, Kunst, Sprache*. Wiesbaden, 1997.
- MCGEER 1995 *Sowing the Dragon's teeth. Byzantine Warfare in the Tenth Century*. Szerk. Eric McGeer. Washington, 1995.
- MELJUKOVA 1964 Мелюкова, А. И.: *Вооружение скифов*. Москва, 1964.
- MIHĂESCU 1970 *Mauricius. Acta Militaria*. Szerk. H. Mihăescu. [Scriptores Byzantini 6.] Bucuresti, 1970.
- MORAVCSIK 1967 Moravcsik Gyula: A húnok taktikájához. *Kőrösi Csoma Kiskönyvtár* 1: 1921–1925 (1967) 276–280.
- MURAKÖZI 2000a *Hérodotosz. A görög-perzsa háború*. Ford. Muraközi Gyula. Budapest, 2000.
- MURAKÖZY 2000b *Pauszaniasz. Görögország leírása*. Ford. Muraközi Gyula. Budapest, 2000.
- NAGY 2005 Nagy Katalin: Notes on the Arms of Avar Heavy Cavalry. *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae* 58/2 (2005) 135–148.
- NAGY 2010 Nagy Katalin: Az avar hadsereg ostromtechnikája a Bizánci Birodalom ellenében. *AUSZ Acta Historica* 128 (2010) 71–83.
- NIKONOROV 2010 Nikonorov, Valery P.: „Like a Certain Tornado of Peoples”. Warfare of the European Huns in the Light of Graeco-Latin Literary Tradition. *Anabasis. Studia Classica et Orientalia* 1 (2010) 264–291.
- PINTÉR-NAGY 2014 Pintér-Nagy Katalin: *A hunok és az avarok fegyverzete, harcmódora az írott források alapján*. Doktori értekezés. Kézirat. Szeged, 2014.
http://doktori.bibl.u-szeged.hu/2535/2/Pinter_Nagy_Katalin_doktori_ertekezes.pdf
- POHL 1988 Pohl, Walter: *Die Awaren. Ein Steppenvolk in Mitteleuropa 567–822 n. Chr.* München, 1988.

- POLGÁR 2006 Polgár Szabolcs: *Kelet-Európa és a nemzetközi kereskedelem a 8–10. században*. Doktori értekezés. Kézirat. Szeged, 2006.
- RÉVAY 1999 Révay József: *Josephus Flavius. A zsidó háború*. Budapest, 1999.⁶
- RÓNA-TAS 1961 Róna-Tas András: *Nomádok nyomában etnográfus szemmel*. [Világjárók 21.] Budapest, 1961.
- SCHOLTZ 2015 Scholtz, R.: „...A legszolgáibb fegyver mind között” – Adatok a szkíta kori Alföld-csoport parittyá használatához. In: *A II. ókori hadtörténeti és fegyvertörténeti konferencia tanulmányai*. Szeged, 2014. április 11–12. Szerk. Horti Gábor. [Res Militares Antiquae II.] Szeged, 2015, 125–139.
- SINOR 1981 Sinor, Denis: The Inner Asian Warriors. *Journal of the American Oriental Society* 101 (1981) 133–144.
- SZABADFALVI 1981 Szabadfalvi József: Rudaspányva. In: *Magyar néprajzi lexikon IV.* Főszerk. Ortutay Gyula. Szakszerk. Bodrogi Tibor, Diószegi Vilmos, Fél Edit, Gunda Béla, Kósa László, Martin György, Ortutay Gyula, Pócs Éva, Rajeczky Benjamin, Tálasi István, Vincze István. Budapest, 1981. 386.
- SZÁDECZKY-KARDOSS 1994 Szádeczky-Kardoss, Samu: The Avars. In: *The Cambridge History of Early Inner Asia*. Szerk. Denis Sinor. Cambridge–New York–Oakleigh, 1994. 206–228.
- SZÁDECZKY-KARDOSS 1996 Szádeczky-Kardoss S.: Az avarok története Európában. In: *Árpád előtt és után. Tanulmányok a magyarság és hazája korai történetéről*. Szerk. Kristó Gyula, Makk Ferenc. Szeged, 1996, 21–30.
- SZÁDECZKY-KARDOSS 1998 Szádeczky-Kardoss Samu: *Az avar történelem forrásai 557-től 806-ig*. [Magyar Őstörténeti Könyvtár 12.] Budapest, 1998.
- SZEPESY 1993 *Ammianus Marcellinus. Róma története*. Ford. Szepesy Gyula. Budapest, 1993.
- VÁRADY 1963 Flavius Vegetius Renatus. A hadtudomány fogalma. Ford. Várady László. In: *A hadművészet ókori klasszikusai*. Szerk. Hahn István. Budapest, 1963, 751–864.
- WATERSON 2007 Waterson, James: *The knights of Islam. The wars of the mamluks*. London, 2007.
- ZASZECKAJA 1994 Засецкая, Ирина Петровна: *Культура кочевников южнорусских степей в гуннскую эпоху (конец IV–V вв.)*. Санкт-Петербург, 1994.

Abstract

The tether and the sling in the tactics of the nomadic people

Due to the organic materials used in the fabrication of the components, the usage of the tether and the sling is only proved by written sources. The tether is a typical nomad device. Its application has been took over by other settled people, like the Sarmatians in Eastern-Europe or the Goths. Throwing the tether was a widespread combat style among the nomad people (Sarmatians, Alans, Huns) 2nd–6th century AC. Subsequently the sources do not mention this weapon, only later, when they write about the Mongols. In spite of this, we cannot state unequivocally that the nomad people did not use tether after the 6th century until the arrival of the Mongols. It is important to state that the tether was not only a weapon, but also a main tool of the nomad people, used for shepherding of big animals. Therefore, there is little likelihood that it had not been used by Avars of Hungarians to manage their livestock. Moreover, it was also used to capture prisoners. In case of the Avars, the sources refer to capturing slaves from the Slavic people and also to capturing prisoners from the Byzantine region. We have data from the following times about slave trade, practiced by the Hungarians, Pechenegs and the Cumans. We can assume that these tribes also used the same tool to capture the slaves. It seems that by this time the Byzantine army also commonly used the tether, as Maurikios and Leo VI commemorates its usage upon writing about the weaponry of the Byzantine army. The sources also mention the sling as a projectile weapon used for distances during the Byzantine–Avar. It was commonly used in Europe since the Roman era. The Avars most probably have acquired it from the Byzantines or other European nations.